

БОРОТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

М. Г. Щербаковський, А. Е. Волкова

ВИКОРИСТАННЯ НАТУРНИХ КОЛЕКЦІЙ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПОПЕРЕДНІХ ТА ПЕРЕВІРОЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

При розкритті та розслідуванні злочинів широко використовуються непроцесуальні форми використання спеціальних знань, до яких відносяться перевірочні та попередні дослідження [1, с. 55–68]. Метою перевірочних досліджень, що проводяться на стадії порушення кримінальної справи, є встановлення матеріальних ознак злочину, які прямо вказані в диспозиції відповідної норми кримінального закону. Відображена в «довідці» інформація служить підставою для порушення кримінальної справи.

Попередні дослідження можуть бути проведені спеціалістом під час слідчих дій або поза ними. Основною метою таких досліджень є оперативне одержання орієнтуючої інформації, що використовується для висування слідчих і пошукових версій про напрямки пошуку злочинця по «свіжих» слідах, об'єктів, що залишили сліди на місці події, визначення виду, класу виявлених предметів, речовин, матеріалів, з'ясування механізму та обставин вчиненого злочину. Однак, встановлені попереднім дослідженням обставини, згідно з п. 3.3.1.3. Настанови про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України, заборонено відображати в якій-небудь письмовій формі [2].

Деякі автори іменують вказані два види досліджень, а також дослідження, що проводяться при перевірці по криміналістичним оперативно-пошуковим облікам, загальним терміном «попередні» [3, с. 27; 4, с. 334]. На нашу думку, незважаючи на деякі близькі методичні основи цих досліджень, вони мають різні цілі, форми відображення, тому повинні розмежовуватися. Крім того, ми підтримуємо пропозицію про фіксацію результатів попередніх досліджень в інформаційно-пошуковій карті [5, с. 203–208], яка доказового значення не має, а зберігається з матеріалами наглядового провадження кримінальної справи.

У сучасній літературі недостатньо розглянути питання використання інформаційно-довідкових обліків, у тому числі натурних колекцій, з метою підвищення ефективності попереднього й перевірконого дослідження слідів. Тому метою статті є розгляд вказаних проблем, демонстрація можливостей використання натурних колекцій при попередніх та перевірочних дослідженнях з метою отримання орієнтуючої інформації, визначення напрямків впровадження сучасних комп'ютерних технологій і мобільних засобів зв'язку.

Перевірочним дослідженням найчастіше піддаються наркотичні речовини, холодна та вогнепальна зброя, підроблені документи, грошові банкноти та ін. Об'єктами попередніх досліджень є різноманітні сліди, що виявлені в ході огляду: сліди рук, ніг, взуття, транспортних засобів, знарядь злочину, наркотичні засоби, вогнепальна або холодна зброя й ін. Методичною основою обох видів досліджень є розроблені у відповідних видах експертиз способи вивчення зазначених об'єктів, але з єдиним методичним обмеженням: застосовуються тільки ті методи дослідження, використання яких не пов'язано з псуванням або пошкодженням об'єктів. Для проведення попередніх та перевірочних досліджень найбільш ефективно можуть використовуватися науково-технічні засоби, якими оснащені пересувні криміналістичні лабораторії. У багатьох випадках для цих цілей достатньо і тих технічних засобів, що входять у комплект уніфікованої ваізі.

Результати вказаних досліджень фахівців може повідомляти усно, фіксувати в довідці довільної форми, але, на наш погляд, доцільніше оформляти їх на спеціально розроблених бланках. Метою перевірочних та попередніх досліджень є виконання наступних діагностичних завдань:

- 1) встановлення наявності слідів злочину (у широкому розумінні слова). Наприклад, виявлення мікрочасток об'єкта, що контактував, на поверхні предмета-носія, зміненого номера на кузові автомобіля й ін.;

- 2) визначення стану, властивостей об'єктів і відповідність їх визначеним вимогам. Наприклад, установлення факту розкриття пломби, замка і ін.;

- 3) встановлення виду, типу, класу об'єктів (слідів злочину) на підставі вивчення їх властивостей. Наприклад, встановлення належності речовин до наркотиків, виду лакофарбового покриття і т.п.;

- 4) визначення виду слідоутворюючого об'єкта по залишених слідах-відображеннях або відділених частинах. Наприклад, визначення типу знаряддя злочину по слідах на перешкоді;

- 5) встановлення механізму утворення слідів: причин, часу (абсолютного і відносного), послідовності, умов виникнення і т. д. Виконання завдань даного виду дозволяє з'ясувати послідовність утворення слідів і, у відповідності з цим, визначити черговість дій злочинця [6, с. 102; 7, с. 178].

Вирішальне значення при проведенні таких досліджень має широке використання інформаційно-довідкових обліків, що ведуться в підрозділах експертно-криміналістичної служби МВС України [2, п. 6]. Інформаційно-довідкові обліки (колекції і картотеки) комплектуються об'єктами та даними, які безпосередньо не пов'язані з подією злочину. Формами ведення вказаних обліків є натурні зразки різноманітних виробів, малюнки, фотографії, таб-

лиці, каталоги та ін. Об'єктами збирання найчастіше є зразки холодної, вогнепальної зброї та боєприпасів; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів; рельєфних підошов взуття; інструментів, що використовуються при зломуваннях; лакофарбових покриттів; скла розбивачів автотранспорту; вибухових пристроїв і речовин; протекторів шин; слідів рукавиць; замків і ключів; волокон і волосся; пально-мастильних матеріалів; підроблених номерів вузлів і агрегатів автотранспорту та ін.

Проведене нами анкетування співробітників Науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України показало, що формування обліків проводиться довільно, якоїсь централізованої програми або планової науково-дослідної роботи по їх накопиченню не існує. Частіше об'єкти або дані збираються за ініціативою співробітників експертно-криміналістичної служби.

Основне призначення інформаційно-довідкових обліків (картотек і натурних колекцій) полягає у підвищенні інформативності досліджень з метою виконання завдань своєчасного розкриття злочинів шляхом швидкого одержання пошукової інформації з наявних слідів на самому початковому етапі роботи по справі. Розглянемо можливості використання натурних колекцій при дослідженні найбільш поширених об'єктів-слідів злочину.

По виявленню на місці події слідам взуття визначається тип, вид, конкретна модель, розмір взуття, проводиться розрахунок приблизного зросту людини, яка залишила слід. Для цих цілей використовуються довідкові матеріали, каталоги зі зразками взуття. Обладнання пересувних криміналістичних обліків відеотехнікою дозволяє в «польових» умовах переглядати записані на касетах, дисках відеокопії натурних колекцій зразків взуття, що ведуться в експертно-криміналістичних підрозділах. Це дає можливість по наявному малюнку підошовної частини взуття визначити конкретну модель і одержати зображення її зовнішнього вигляду.

Однак, вказані форми використання криміналістичного обліку, що застосовуються на практиці, мають низьку ефективність через великі витрати часу на перегляд і пошук потрібної моделі взуття серед усієї наявної кількості інформації. Тому необхідно використовувати сучасні можливості комп'ютерної техніки і мобільні засоби зв'язку. На нашу думку, співробітники експертно-криміналістичних підрозділів, що виїжджають на місця подій, повинні бути оснащені комп'ютером типу «Notebook» із модемом типу GPRS/GSM Wireless PCMCIA або мобільним телефоном, що підтримує функцію GPRS [8]. Це дозволить переглядати в зручному пошуковому (автоматизованому) режимі наявні на комп'ютері бази даних зразків взуття. За необхідності можна підключатися до сайтів, де міститься потрібна інформація. При оснащенні пересувної криміналістичної лабораторії принтером на місці події можна

роздрукувати зображення зовнішнього вигляду взуття і передати його оперуповноваженим карного розшуку для проведення необхідних заходів по пошуку об'єктів, що могли залишити сліди на місці події.

Попереднє дослідження слідів злому також доцільно проводити з використанням натурної колекції, яка містить сліди-відображення типових знарядь злочину. Це дозволить ефективніше виконувати найбільш важливе діагностичне завдання попереднього дослідження слідів на місці події – визначення виду використаного знаряддя, з'ясувати механізм злому, наявність професійних навичок у злочинця. Встановлення видової приналежності знаряддя здійснюється на основі дослідження форми, розмірних характеристик слідів шляхом порівняння з наявними в натурній колекції експериментальними слідами злому, що утворені від різноманітних інструментів і знарядь. Наявність зразків металевих плит, що розрізані за допомогою газо- або електрозварювальної апаратури, дозволяє встановити не тільки використовуване злочинцями обладнання, але й час, необхідний для скоєння злому.

Корисні дані можуть бути отримані при перегляді у мережі «Internet» сайтів, що містять візуальну і довідкову інформацію по тих видах будівельного обладнання й інструментів, які могли застосовуватися для злому, та сліди яких виявлені при огляді місця події. В якості знаряддя злочину можуть виступати дискові електропили, електромолотки, кусачки, ножиці по металу, обладнання термічного різання й ін. Отримані дані дають можливість здійснювати цілеспрямований пошук знаряддя злочину або злочинця.

Велике значення на первісному етапі розслідування злочину й пошуку злочинця мають результати попереднього дослідження слідів автотранспортних засобів. Найчастіше на місці дорожньо-транспортної події виявляють сліди ходової частини автомобіля, сліди виступаючих частин, осколки світлосигнальних приладів, частки лакофарбових покриттів транспорту. Швидко встановлення по цих слідах напрямку руху, виду, марки, а іноді моделі транспортного засобу є завданням першочергової важливості. Провести відповідне попереднє дослідження слідів без використання відповідних видів колекцій практично неможливо. Тому доцільно саме на місці огляду забезпечити спеціалістів доступом до відповідних баз даних. Ці дані можуть зберігатися в блоці пам'яті комп'ютера типу «Notebook», також може використовуватися інформація підрозділів НДЕКЦ чи відповідних сайтів із допомогою Internet Explorer.

Найчастіше використовується колекція зразків шин із довідковими даними про моделі автомашин, де вони можуть бути встановлені, а також даними про розмірні характеристики ходових частин найбільш поширених моделей автомобілів. Для прове-

дення подальшого порівняльного дослідження виявлені на місці події сліди протектора шин необхідно сфотографувати цифровим фотоапаратом, скопіювати зображення в комп'ютер з наступною пошуковою роботою по всій наявній інформації. Також зручно використовувати, наприклад, розроблені моделі професійних цифрових фотоапаратів з вбудованим GPRS-модемом, що забезпечує у «польових» умовах можливість передачі в комп'ютерну мережу знімків високої якості.

Картотека виступаючих частин автотранспортних засобів дозволяє по виявлених на місці події слідах отримати цінну інформацію про модель автомобіля. Вона може бути отримана як із використанням довідкових даних, каталогів, фотокарток, так і в результаті перегляду у мережі «Internet» баз даних, що містять розмірні параметри автомобілів.

Досить інформативним є використання колекції світлосигнальних приладів при виявленні осколків скла на місці події. Натурні колекції розсіювачів, наприклад, дозволяють по частці скла, пластмаси, що відділилися від транспортного засобу, встановити тип розсіювача та модель транспортного засобу, на якому він встановлюється. Колекція зразків лакофарбових покриттів може допомогти в розшуку транспортного засобу при проведенні попереднього дослідження на місці події виявлених часток. Хоча можливості зазначених досліджень у «польових» умовах обмежені, аналіз таких показників, як колір і певних морфологічних ознак дозволяють звужити коло транспортних засобів, що розшукуються. Для більш ефективного рішення цих питань слід, на наш погляд, передбачити удосконалювання системи обліку кольорових характеристик транспортних засобів, що реєструються в ДАІ. При перевірці за цими показниками баз даних ДАІ з використанням комп'ютерних мереж може одержувати цінну пошукову інформацію.

Якщо на місці події виникає потреба перевірити справжність номерів агрегатів транспортних засобів, то вирішення цих питань можливо, насамперед, за рахунок перевірки параметрів по базах даних, що містяться в експертно-криміналістичних підрозділах, підрозділах ДАІ. За необхідності можна використати мережу Internet для виходу на сайти підприємств, заводів, що надають інформацію про справжні номерні позначення автомобілів, які вони виробляють.

Дуже ефективним є використання інформаційно-довідкових обліків по справах про злочини, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї і вибухових пристроїв [9, с. 209]. При виявленні на місці події слідів пострілу, вибуху можна вже на стадії попереднього дослідження з використанням наявних баз даних по типах і видах вогнепальної зброї, вибухових пристроїв достатньо точно

визначити їх вид, модель і тим самим забезпечити оперативних працівників важливою пошуковою інформацією.

Аналіз використання наведених найбільш поширених видів слідів дозволяє зробити висновок про те, що при широкому використанні натурних колекцій в процесі первісного та попереднього дослідження можливо значно підвищити їх ефективність. Неодмінною умовою застосування інформаційно-довідкових обліків (натурних колекцій та даних) є широке використання сучасних комп'ютерних засобів і технологій, мобільних засобів зв'язку. Уявляється важливим, щоб у підрозділах експертної служби МВС не тільки велися ці види обліку, але й вирішувалися питання доступу до інформації комп'ютерних мереж, у тому числі і безпосередньо з місць проведення слідчих дій.

Список літератури: 1. Щербаковский М. Г., Крайченко А. А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Х., 1999. 2. Настанова про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України // Наказ МВС України від 30.08.1999 № 682, зі змінами – Наказ МВС України від 20.12.2000 №900. 3. Корма В. Д. Предварительное криминалистическое исследование следов применения оружия. М., 2005. 4. Энциклопедия судебной экспертизы / Под ред. Т. В. Аверьяновой, Е. В. Россинской. М., 1999. 5. Скорченко П. Т. Криминалистика. Техничко-криминалистическое обеспечение расследования преступлений. М., 1999. 6. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование. Х., 2005. 7. Корухов Ю. Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений. Научно-практическое пособие. М., 1998. 8. <http://www.rim2000.com>, <http://www.blutoothshop.ru>. 9. Ручкин В. А. Оружие и следы его применения. Криминалистическое учение. М., 2003.

Надійшла до редколегії 25.08.07

О. О. Бондаренко

СУТНІСТЬ КОМПЛЕКСНИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Ефективність розслідування злочинів у значній мірі залежить від використання в процесі встановлення істини у справі допомоги осіб, які володіють спеціальними знаннями. Особливої уваги заслуговує питання щодо ролі комплексної експертизи у цьому. Відсутність серед вчених єдиної точки зору щодо її сутності не може негативно не позначатися на практичній діяльності правоохоронних органів. Незважаючи на те що питанням комплексної експертизи присвячено чимало праць вчених (Р. С. Белкіна, В. М. Вальдмана, П. Т. Землянського, І. А. Петрухіна, Б. В. Романюка, Е. Б. Сімакової-Сфремян, О. Р. Шляхова та ін.), її поняття, правові підстави призначення та форми проведення залишаються предметом дискусій у науковій літературі, визначення яких і є метою даного дослідження.

У п. 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 8 від 30.05.1997 р. «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» [1] зазначено, що комплексні експертизи призначаються